

ĐỜI SỐNG VĂN HÓA TINH THẦN CỦA CÔNG NHÂN TRONG CÁC KHU CÔNG NGHIỆP TỈNH BÌNH DƯƠNG HIỆN NAY

VẤN ĐỀ ĐẶT RA VÀ GIẢI PHÁP

BIÊN QUỐC THẮNG^(*)

Ngày nhận bài: 06/12/2023

Ngày thẩm định: 10/12/2023

Ngày duyệt đăng: 20/01/2024

Tóm tắt: Đời sống văn hóa tinh thần là một bộ phận không thể thiếu đối với mỗi con người, không chỉ ảnh hưởng năng suất, chất lượng, hiệu quả lao động, sản xuất của người lao động nói chung và công nhân nói riêng, mà còn ảnh hưởng đến sự phát triển nhanh, bền vững của nền kinh tế và xã hội. Bên cạnh việc khẳng định tầm quan trọng của đời sống văn hóa tinh thần đối với sự tiến bộ, văn minh của xã hội, bài viết nêu lên một số vấn đề đặt ra đối với đời sống văn hóa tinh thần của công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương từ đó, đề xuất một số giải pháp nhằm đáp ứng và nâng cao sự thụ hưởng văn hóa tinh thần của công nhân tại tỉnh Bình Dương.

Từ khóa: văn hóa tinh thần; công nhân; tỉnh Bình Dương

1. Sự cần thiết phải quan tâm đến đời sống tinh thần của công nhân trong các khu công nghiệp hiện nay

“Đời sống văn hóa tinh thần” là phạm trù khá rộng, có nhiều quan niệm khác nhau, với các cách tiếp cận khác nhau, trong đó có thể nhận ra một số điểm chung cơ bản: (1) Văn hóa tinh thần là sản phẩm do con người sáng tạo nên; (2) Là những giá trị tinh thần tốt đẹp, tiến bộ; (3) Phản ánh những nhu cầu tinh thần chính đáng (thể thao, xem phim, nghe nhạc, đi du lịch, tiếp cận thông tin, giao lưu, gặp gỡ bạn bè, các sinh hoạt cộng đồng); (4) Các giá trị, hoạt động tinh thần ảnh hưởng lớn đến tâm lý, tình cảm, lối sống, nhân cách của mỗi con người.

Từ đó có thể hiểu, đời sống văn hóa tinh thần là toàn bộ các giá trị tinh thần do con người sáng tạo nên nhằm đáp ứng nhu cầu thụ hưởng, thúc đẩy sự hình thành, phát triển, hoàn thiện nhân cách tốt đẹp, tiến bộ của con người và cộng đồng xã hội.

Mỗi con người, bên cạnh các nhu cầu vật chất, không thể thiếu các nhu cầu tinh thần. Việc coi trọng cả mặt vật chất và tinh thần không chỉ giúp con người phát triển hài hòa, toàn diện, mà còn thúc đẩy xã hội phát triển tiến bộ, văn minh và bền vững. Đối với người lao động nói chung và công nhân trong các khu công nghiệp nói riêng, giá trị đời sống tinh thần sẽ giúp họ vui đi mệt nhọc, tiếp thêm nguồn năng lượng để tái tạo sức lao động. Mặt khác, các giá trị tinh thần còn là chất xúc tác giúp người công nhân nhiệt tình, trách nhiệm, hăng say, sáng tạo trong lao động;

^(*) TS, Học viện Chính trị khu vực II, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

từ đó thúc đẩy quá trình lao động đạt năng suất, chất lượng, hiệu quả cao.

Tuy nhiên, thời gian qua, đời sống văn hóa tinh thần của công nhân chưa được coi trọng đúng mức, văn hóa tinh thần tồn tại nhiều bất cập. Chỉ thị số 52-CT/TW ngày 09/01/2016 của Ban Bí thư về *tăng cường sự lãnh đạo của Đảng đối với công tác nâng cao đời sống tinh thần cho công nhân lao động khu công nghiệp, khu chế xuất* đã chỉ rõ: “Công nhân chưa được hưởng thụ đời sống văn hóa tinh thần tương xứng với thành quả của công cuộc xây dựng, phát triển đất nước. Hệ thống thiết chế văn hóa, công trình phúc lợi, trường học, bệnh viện, nhà ở... phục vụ công nhân lao động khu công nghiệp chưa được đầu tư thỏa đáng. Nhiều doanh nghiệp chưa quan tâm đến đời sống văn hóa tinh thần của công nhân lao động; môi trường văn hóa ở nơi làm việc và nơi sinh sống của công nhân chưa được quan tâm xây dựng và phát triển; một số công nhân có lối sống thiếu lành mạnh, vướng vào tệ nạn xã hội; một số bị các thế lực thù địch lôi kéo, kích động tham gia vào các hoạt động chống phá, gây rối”⁽¹⁾.

Những tồn tại, bất cập này không chỉ ảnh hưởng đến đời sống công nhân, mà còn ảnh hưởng đến năng suất, chất lượng, hiệu quả lao động, đến trật tự xã hội, sự phát triển nhanh, bền vững của địa phương và đất nước. Vì vậy, việc đi sâu nghiên cứu một cách khách quan, hệ thống về đời sống văn hóa tinh thần của công nhân trong các khu công nghiệp tại tỉnh Bình Dương là việc làm rất cấp thiết.

2. Một số vấn đề đặt ra về đời sống văn hóa tinh thần của công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương hiện nay

Một là, tỉnh Bình Dương là địa phương có số lượng công nhân trong các khu công nghiệp đông và tăng nhanh hằng năm

Trong những năm qua, với lợi thế về vị trí địa lý, cơ chế, chính sách thông thoáng, linh hoạt, kết cấu hạ tầng khá đồng bộ,

hiện đại..., Bình Dương trở thành địa phương hấp dẫn, là điểm đến lý tưởng của các nhà đầu tư, doanh nghiệp trong nước và các doanh nghiệp có vốn đầu tư nước ngoài. Hiện nay, Bình Dương là tỉnh công nghiệp, có nhiều khu công nghiệp, cụm công nghiệp, thu hút số lượng lớn công nhân đến sinh sống và làm việc. Theo số liệu thống kê cho thấy, tỉnh Bình Dương hiện có 29 khu công nghiệp và 12 cụm công nghiệp đang hoạt động, lực lượng công nhân đang làm việc trong tỉnh trên 1,2 triệu người (tăng 12 lần so với năm 1997); đa số lao động có tuổi đời bình quân trẻ⁽²⁾. Như vậy, so với các tỉnh, thành phố khác của cả nước, tỉnh Bình Dương là địa phương có số lượng lớn công nhân làm việc trong các khu công nghiệp, cụm công nghiệp. Với số lượng công nhân đông, đa số là trẻ tuổi - độ tuổi có nhu cầu rất cao về đời sống văn hóa tinh thần, đặt ra thách thức lớn cho tỉnh Bình Dương trong việc đáp ứng nhu cầu văn hóa tinh thần cho công nhân.

Hai là, công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương chủ yếu đến từ các địa phương, vùng, miền của đất nước

Thời gian qua, cùng với sự gia tăng về số lượng, quy mô các khu công nghiệp, cụm công nghiệp đã giúp tỉnh Bình Dương “hút về” một lượng rất lớn công nhân từ các vùng, miền của đất nước, với khoảng 85% số lượng công nhân đang sinh sống, làm việc đến từ các tỉnh, thành phố khác. Sự đa dạng về quê quán dẫn đến nhu cầu thụ hưởng các giá trị văn hóa tinh thần cũng rất đa dạng và phong phú... Thực trạng này đòi hỏi tỉnh Bình Dương cần nhìn nhận một cách tổng thể, toàn diện, đúng bản chất để từ đó có các giải pháp phù hợp, hiệu quả trong việc đáp ứng nhu cầu đời sống văn hóa tinh thần cho công nhân.

Ba là, công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương có trình độ học vấn, chuyên môn, tay nghề thấp

Những năm qua, sản xuất công nghiệp tỉnh Bình Dương đã có nhiều chuyên biến khá tích cực, nhiều nhà máy, dây chuyền

sản xuất tiên tiến, hiện đại được đưa vào vận hành, tổ chức sản xuất đòi hỏi trình độ học vấn, chuyên môn, tay nghề của công nhân ngày một cao. Tuy nhiên, xét một cách tổng thể ở Việt Nam nói chung, tỉnh Bình Dương nói riêng “Công nghiệp vẫn chủ yếu gia công, lắp ráp, giá trị gia tăng không cao”⁽³⁾; “Nhiều doanh nghiệp có vốn đầu tư nước ngoài công nghệ trung bình, gia công, lắp ráp thiếu gắn kết, ít chuyển giao công nghệ, thúc đẩy doanh nghiệp trong nước phát triển”⁽⁴⁾. Có thể nói, với một nền công nghiệp như vậy nên trình độ học vấn, chuyên môn, tay nghề của công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương nhìn chung còn khá thấp, chủ yếu vẫn là lao động phổ thông, lao động chưa qua đào tạo. Vì vậy, sự hiểu biết, nhận thức về nghề nghiệp, về các giá trị xã hội, trách nhiệm công dân của công nhân chưa cao. Những hạn chế này của công nhân tạo điều kiện cho cái xấu, cái ác, cái phản văn hóa... dễ dàng hấp thụ. Đây chính là thách thức không nhỏ trong việc đáp ứng, nâng cao nhu cầu đời sống văn hóa tinh thần cho công nhân tại Bình Dương hiện nay.

Bốn là, công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương có thu nhập thấp, ít có thời gian nghỉ ngơi

Những năm gần đây, thu nhập của người lao động nói chung, công nhân trong các khu công nghiệp ở tỉnh Bình Dương nói riêng đã có những thay đổi khá tích cực. Mức lương tối thiểu vùng đối với người lao động làm việc theo hợp đồng lao động đã được điều chỉnh nhiều lần, gần đây nhất tăng bình quân 06% so với mức lương tối thiểu hiện hành (tương ứng tăng từ 180.000 đồng đến 260.000 đồng, từ ngày 01/7/2022). Tuy nhiên, do trình độ học vấn, chuyên môn không cao, công nhân chủ yếu thực hiện ở các công đoạn khá đơn giản của sản phẩm, như gia công, lắp ráp... nên nhìn chung thu nhập của công nhân

trong các khu công nghiệp tại tỉnh Bình Dương không cao bằng công nhân một số nước trong khu vực và trên thế giới. Theo khảo sát tháng 6/2022 cho thấy, “có 77,4% người lao động có thu nhập từ 05 đến 10 triệu đồng/tháng, trong đó, từ 05 triệu đến 07 triệu đồng/tháng là 40,5%. Từ 07 triệu đến 10 triệu đồng/tháng là 36,9%. Số còn lại mức thu nhập dưới 05 triệu đồng/tháng là 13,9%, chỉ số ít (8,7%) công nhân lao động có mức thu nhập trên 10 triệu đồng/tháng”⁽⁵⁾. Với mức thu nhập này, người công nhân phải trang trải phần lớn cho các chi phí, như ăn, mặc, thuê nhà trọ, đi lại, chăm sóc con cái... Đặc biệt, trong bối cảnh vật giá ngày càng leo thang, nhu cầu vật chất chưa đáp ứng đủ thì nhu cầu về đời sống văn hóa tinh thần của công nhân càng khó được bảo đảm.

Tiền lương thấp nên đa số công nhân đều mong muốn được tăng ca, làm thêm giờ để tăng thêm thu nhập. Vì vậy, họ có rất ít thời gian để nghỉ ngơi, tham gia các hoạt động văn hóa, văn nghệ, thể thao. Hơn nữa, do thời gian làm việc kéo dài dẫn đến mệt mỏi, nên đại đa số công nhân không đủ sức để tham gia các hoạt động văn hóa, thể thao. Ngày lễ, ngày nghỉ, đại đa số công nhân thường chọn giải pháp “ngủ nướng” để bù lại sự mệt mỏi của cả tuần làm việc. Theo khảo sát của Tổng Liên đoàn lao động Việt Nam gần đây cho thấy, hơn 60% công nhân ở các khu công nghiệp không xem ti vi, nghe đài; 85% không đọc sách, báo; 80% không tập thể dục, thể thao thường xuyên; 65% không tham gia vào các hoạt động văn nghệ quần chúng⁽⁶⁾. Thực trạng này rất đáng báo động, cần các cấp chính quyền, các tổ chức có trách nhiệm, các bên liên quan tại tỉnh Bình Dương sớm có các giải pháp khắc phục sự “bần cùng” về đời sống văn hóa tinh thần của công nhân hiện nay.

3. Giải pháp nâng cao đời sống văn hóa tinh thần của công nhân trong các khu công nghiệp ở tỉnh Bình Dương

Thứ nhất, cần nhận thức đầy đủ, sâu sắc tầm quan trọng của đời sống văn hóa tinh thần của công nhân

Nghị quyết Đại hội lần thứ XIII của Đảng chỉ rõ: “Xây dựng con người Việt Nam phát triển toàn diện, gắn kết chặt chẽ, hài hoà giữa giá trị truyền thống và giá trị hiện đại. Phát triển toàn diện, đồng bộ các lĩnh vực văn hóa, môi trường văn hóa, đời sống văn hóa phong phú, đa dạng, văn minh, lành mạnh; vừa phát huy những giá trị tốt đẹp của dân tộc, vừa tiếp thu tinh hoa văn hóa của nhân loại để văn hoá thực sự là nền tảng tinh thần, nguồn lực nội sinh và động lực đột phá cho phát triển kinh tế - xã hội và hội nhập quốc tế”⁽⁷⁾. Quan điểm của Đảng đã khẳng định vị trí, vai trò to lớn của văn hóa đối với sự phát triển của con người và xã hội. Với tầm quan trọng này, Đảng bộ, chính quyền tỉnh Bình Dương và các nhà đầu tư, doanh nghiệp, công nhân trong các khu công nghiệp cần nhận thức đầy đủ, sâu sắc về tầm quan trọng của đời sống văn hóa tinh thần đối với sự phát triển nhanh và bền vững của doanh nghiệp, địa phương; từ đó, tự giác đầu tư thời gian và của cải vật chất để từng bước nâng cao sự thụ hưởng văn hóa tinh thần của công nhân.

Thứ hai, cần đáp ứng các nhu cầu vật chất cơ bản là tiền đề, điều kiện để đáp ứng các nhu cầu đời sống văn hóa tinh thần của công nhân

Để đáp ứng và tiến tới nâng cao đời sống văn hóa tinh thần cho con người nói chung và công nhân trong các khu công nghiệp tỉnh Bình Dương nói riêng, trước tiên, phải đáp ứng các nhu cầu cơ bản về vật chất. Bởi vì, vật chất là nhu cầu đầu tiên, trước hết của mỗi con người, như C.Mác đã khẳng định: “Con người trước hết

phải ăn, uống, ở và mặc đã, rồi mới có thể làm chính trị, khoa học, nghệ thuật, tôn giáo”⁽⁸⁾. Để đáp ứng nhu cầu vật chất cơ bản, tạo tiền đề đáp ứng nhu cầu văn hóa tinh thần cho công nhân trong các khu công nghiệp, trước tiên, cần đẩy mạnh việc xây dựng nhà ở xã hội cho công nhân. Hiện nay, đại đa số công nhân đang sinh sống trong các khu nhà trọ, chật, hẹp, ẩm thấp, điện, nước, vệ sinh môi trường, an ninh trật tự chưa được bảo đảm... Vì vậy, phải khắc phục dứt điểm tình trạng “nhà ở xã hội khan hiếm, gia đình công nhân 4 - 5 người ở nhà trọ 10m²”⁽⁹⁾, bảo đảm công nhân có chỗ ở để “an cư lạc nghiệp”. Làm được điều này không chỉ giúp công nhân tiết kiệm được một khoản chi phí thuê nhà, mà còn là điều kiện để chính quyền, doanh nghiệp, đoàn thể thực hiện các giải pháp đáp ứng và nâng cao nhu cầu thụ hưởng văn hóa tinh thần của công nhân.

Bên cạnh đó, cần thực hiện tốt chính sách tăng lương, tăng thu nhập cho công nhân, điều chỉnh mức đóng góp, thời gian đóng bảo hiểm xã hội của công nhân hợp lý hơn; mặt khác, các cơ quan chức năng cần tăng cường kiểm tra, giám sát kỹ việc chi trả bảo hiểm xã hội cho công nhân từ các doanh nghiệp; chấm dứt việc nợ, chậm chi trả bảo hiểm xã hội cho công nhân, hạn chế việc công nhân rút bảo hiểm xã hội một lần, hoặc không tham gia đóng bảo hiểm xã hội. Bởi vì, đóng bảo hiểm xã hội ổn định không chỉ tạo cho công nhân yên tâm lao động, cống hiến cho doanh nghiệp, đáp ứng các nhu cầu vật chất cơ bản, mà còn là điều kiện để đáp ứng các nhu cầu về đời sống văn hóa tinh thần không chỉ ở hiện tại mà ngay cả khi không còn làm việc trong các khu công nghiệp. Có thể nói, khi nhu cầu vật chất được đáp ứng thì nhu cầu đời sống văn hóa tinh thần của công nhân cũng sẽ được cải thiện, nâng cao.

Thứ ba, cần thực hiện tốt chiến lược phát triển các khu công nghiệp gắn với xây dựng các thiết chế văn hóa

Những năm qua, ở tỉnh Bình Dương, có một số đơn vị, doanh nghiệp chú trọng đến việc đầu tư xây dựng hệ thống các thiết chế văn hóa. Song, nhìn một cách tổng thể, khách quan, các thiết chế văn hóa còn chiếm tỷ lệ khá ít so với nhu cầu lớn và đa dạng của công nhân. Một số doanh nghiệp chỉ tập trung đầu tư vào nhà máy, công nghệ, dây chuyền sản xuất, kho, bãi... ít dành ngân sách, quỹ đất để xây dựng các thiết chế văn hóa. Vì không được quan tâm đầu tư xây dựng, hoặc có xây dựng các thiết chế văn hóa nhưng làm theo kiểu cho có, sơ sài nên dẫn đến thực trạng một số công ty, nhà máy khi cần tổ chức các hoạt động văn hóa, văn nghệ, thể dục, thể thao phải đi thuê bên ngoài, thậm chí sử dụng nhà ăn, nhà giữ xe, kho, bãi để tổ chức. Do đó, để nâng cao đời sống văn hóa tinh thần cho công nhân, Đảng bộ, chính quyền tỉnh Bình Dương cần kiên định, kiên trì trong thực hiện chiến lược phát triển các khu công nghiệp gắn với việc xây dựng các thiết chế văn hóa. Cần đặt các thiết chế văn hóa ngang hàng với các thiết chế sản xuất vật chất. Kiên quyết không cấp phép cho các nhà đầu tư, doanh nghiệp đến đầu tư hoạt động khi không có hoặc có xây dựng nhưng không đạt các tiêu chuẩn về thiết chế văn hóa.

Bên cạnh đó, chính quyền tỉnh Bình Dương và các doanh nghiệp cần đầu tư nhiều hơn về cơ sở vật chất ngoài khu công nghiệp để công nhân có nhiều điều kiện tổ chức, triển khai các hoạt động văn hóa tinh thần, như sân bóng đá, sân bóng chuyền, sân khấu ca nhạc, nhà hát, rạp chiếu phim, nhà văn hóa, công viên, khu vui chơi giải trí, thư

viện, trung tâm học tập cộng đồng... Ngoài ra, ban quản lý các khu công nghiệp, công đoàn tổ chức các cấp cần tích cực việc mời gọi các đoàn nghệ thuật của Trung ương, của các tỉnh, thành phố; hoặc thuê các nghệ sĩ có uy tín tham gia biểu diễn văn hóa, văn nghệ vào các dịp cuối tuần, các ngày nghỉ, lễ của đất nước gắn với thị hiếu, thẩm mỹ âm nhạc để đáp ứng nhu cầu thụ hưởng văn hóa tinh thần của công nhân. Đồng thời, cần có các chính sách hỗ trợ tivi, radio, sách, báo, điện thoại, phương tiện đi lại... để giúp đỡ những công nhân có hoàn cảnh kinh tế khó khăn có điều kiện thụ hưởng các giá trị văn hóa tinh thần.

Thứ tư, cần có các phương thức, biện pháp quản lý văn hóa hiệu quả để ngăn chặn sự tồn tại hay phát tán các sản phẩm phản văn hóa, độc hại nhằm xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh cho công nhân

Hiện nay, bên cạnh các trang mạng xã hội có nhiều thông tin tốt, có ích, chính thống thì có không ít các thông tin sai trái, xuyên tạc, thậm chí, có những thông tin, phim ảnh, nhạc, họa độc hại... làm “ô nhiễm” xã hội, ảnh hưởng tiêu cực đến đời sống tinh thần của công nhân. Chính vì vậy, để tạo môi trường văn hóa tinh thần lành mạnh, hạn chế mức thấp nhất ảnh hưởng, tác động xấu từ các sản phẩm phản văn hóa lưu truyền trong xã hội cần thiết phải có sự quản lý chặt chẽ của các cơ quan có trách nhiệm. Cần tuyên truyền, giáo dục để công nhân nâng cao nhận thức, tiếp thu chọn lọc, gạt đục khơi trong trước sự bùng nổ các sản phẩm văn hóa. Các cơ quan chức năng cũng cần có biện pháp ngăn chặn, tháo gỡ kịp thời các sản phẩm phản văn hóa. Xử lý nghiêm minh, kịp thời những chủ thể cố tình chia sẻ các

thông tin, hình ảnh, video độc hại, trái với thuần phong mỹ tục lên các trang mạng xã hội.

Thứ năm, mỗi công nhân cần phát huy vai trò của trong việc nâng cao đời sống văn hóa tinh thần

Bên cạnh các yếu tố khách quan, việc phát huy vai trò chủ quan của mỗi công nhân trong việc đáp ứng và nâng cao đời sống văn hóa tinh thần đóng vai trò rất quan trọng. Mỗi công nhân cần có ý thức cao trong tổ chức, kỷ luật, kỷ cương, hiệu quả lao động, sản xuất, tích cực, chủ động nâng cao trình độ học vấn, tay nghề nhằm đáp ứng nhu cầu ngày càng cao của quá trình sản xuất, tiến tới tham gia vào các công đoạn sản xuất phức tạp... Bởi vì, đây là cơ sở để nâng cao thu nhập, cải thiện đời sống vật chất, nâng cao đời sống tinh thần. Bên cạnh đó, công nhân cần phát huy tính sáng tạo trong việc tạo ra các sản phẩm, cách thức thụ hưởng văn hóa tinh thần phù hợp với từng điều kiện, hoàn cảnh, như lập các đội bóng đá, nhóm ca hát, biểu diễn nghệ thuật có tính “cây nhà lá vườn” để tự đáp ứng nhu cầu của công ty, khu nhà trọ nơi mình sinh sống. Quan trọng hơn, mỗi công nhân cần biết sàng lọc, miễn dịch, đề kháng trước các sản phẩm phản văn hóa, xây dựng không gian văn hóa tinh thần lành mạnh; phát huy những giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc; đẩy lùi, dẹp bỏ các hình thức, biểu hiện xâm hại đến văn hóa tinh thần, bản sắc văn hóa của dân tộc.

Tóm lại, để nâng cao đời sống văn hóa tinh thần cho công nhân trong các khu công nghiệp trên địa bàn tỉnh Bình Dương, các cấp ủy, chính quyền địa phương, các nhà đầu tư, doanh nghiệp và mỗi công nhân cần nhận thức đầy đủ tầm quan trọng của đời sống văn hóa tinh thần để có các giải pháp kịp thời, đồng bộ. Coi trọng, quan tâm và đầu tư đúng

mức sẽ góp phần khai thác, phát huy có hiệu quả nguồn lực công nhân - lực lượng lao động tạo ra của cải vật chất cơ bản, góp phần hiện đại hóa xã hội; đồng thời cho thấy bản chất nhân văn, tốt đẹp của chế độ xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam luôn lấy con người làm trung tâm, luôn đề ra yêu cầu, nhiệm vụ phát triển con người, kinh tế - xã hội toàn diện, bền vững □

(1) Chỉ thị số 52-CT/TW ngày 09/01/2016 của Ban Bí thư về tăng cường sự lãnh đạo của Đảng đối với công tác nâng cao đời sống tinh thần cho công nhân lao động khu công nghiệp, khu chế xuất

(2) *Bình Dương: lực lượng công nhân lao động và tổ chức Công đoàn đóng góp lớn vào sự phát triển của tỉnh 25 năm qua*, <https://www.xaydungdang.org.vn>, ngày 25/12/2023

(3),(4) và (7) Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, t.I, Nxb Chính trị quốc gia - Sự thật, Hà Nội, 2021, tr.80, 81 và 47

(5) *Chỉ 8,7% công nhân ở Bình Dương có mức thu nhập trên 10 triệu đồng/tháng*, <https://laodong.vn>, ngày 25/12/2023

(6) *Tiếp cận mở về xây dựng văn hóa công nhân*, <https://nhandan.vn>, ngày 25/12/2023

(8) C.Mác và Ph.Ăngghen, *Toàn tập*, t.19, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, 1994, tr.116

(9) *Nữ công nhân “không nói nên lời khi đứng trên Hội trường Diên Hồng*, <https://dantri.com.vn>, ngày 25/12/2023